

Kainuun murteiston vokaalien historiaa

ALPO RÄISÄNEN *Kainuun murteiden äännehistoria I*. Vokaalisto. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 307 (= Joensuun Korkeakoulun Julkaisuja Sarja A No 3). Helsinki 1972. 353 s.

Viime joulukuun 16. päivänä tarkastettiin Helsingin yliopistossa väitöskirjana esiteltävä, toistaiseksi mittavin suomen murteita käsittelevä vokaalitutkimus. Se liittyy siihen runsaslukaiseen teossarjaan, jonka Heikki Ojansuu pani meillä alulle jo yli seitsemänkymmentä vuotta sitten lounaismurteiden vokaaliston selvittelyllä. Kuitenkin väitöskirjoina valmistuneissa äännehistorioiden osissa on tavallisimmin aiheena ollut jonkin murteiston konsonantisto, mikä selittyy siitä, että Setälän Yhteissuomalainen äännehistoria oli luonut vankan ja mielenkiintoisen pohjan juuri tälle äänneopin osalle. Vokaalitutkimuksia kylläkin ilmestyi, mutta useimmiten ne on katsottava vain välttämättömiksi täydennysosiksi. Näyttää kuitenkin siltä, että myös vokaaliston puolella voidaan syventää näkemyksiä ja saavuttaa kiintoisia tuloksia. Tutkimuksen edellytykset ovat parantuneet. Suomen kielen vokaaliston varhaishistoria on saatu pääpiirteiltään selvitettyksi. Äänneopin käsitteilyssä välttämättömän sanastohistorian alalla on nykyään käytettävissä oivallisia lähteitä, ennen muuta Suomen kielen etymologinen sanakirja. Laajoista aineskokoelmistamme on helposti saatavissa käsiin vertailumateriaalia. Ensi sijassa modernit lingvistiset näkemykset ja menetelmät ovat johdattamassa vereksiin saavutuksiin. Kehitys kuvastuu selvästi Alpo Räisäsen kainulaismurteiden tutkimuksesta.

Kainuun savolaismurteisto on huomattavan laaja-alucinen. Perinteisesti siihen

on luettu paitsi varsinaisen Kainuun myös eräiden Koillismaan pitäjien (Kuusamon, Posion ja Taivalkosken) murteet. Räisäsen tutkimuksessa on murrealueeseen perustellusti liitetty myös Pudasjärvi ja Rannan kaakkoisosa (s. 21, 13). Rajankäynti on hyvinkin selvää pohjois-, länsi- ja suurlta osalta eteläsuunnalla.

Yhtenäistä selvittelyä kaipaa murteiston kaakkoisrajasta. Eräiden Pohjois-Karjalan läänin pohjoispitäjien (Valtimon, Nurmeksen, Juuan ja Pielisjärven) murre kytkeytyy muutamien taajafrekvenssisten äänneominaisuuksiensa vuoksi selvästi Kainuun murteihin.¹ Mainitsen eräitä. Painottoman tavun alkuperäisen diftongin täydellinen kato, jonka Räisänenkin selittää keski- ja pohjoispohjalaismurteiden edustuksen vaikutukseksi (s. 309), tavataan Pohjois-Karjalan läänin pohjoispitäjissä. Sananloppuinen *i* ei heity; pohjimmaltaan on kyseessä loppu-*i*:n palautus, joka Kainuun murteissa selittyy pohjalaismurteiden aiheuttamaksi (s. 319). Kolmanneksi: palatalisaation puuttuminen Nurmeksen, Pielisjärven ja Juuan pitäjien alueelta on sekin karakteristinen kainulaisuus (vrt. Turunen, ISMÄH s. 192—195). Tyyppi *eilen* on kulkeutunut alueelle Kainuun kautta länsimurteista; Pohjois-Karjalan läänin keski- ja eteläosissa tavataan asu *eülen*, vanh. *eklen* (Kettunen, SM III A kartta 14). Tällaiset ilmiöt, joiden vaiheita on kyllä varsinaisen esityksen yksityiskohdissa huolellisesti tarkkailtu, olisi ollut syytä kartoittaa johdannossa murrerajoja kuvattaessa. Sivuuttamiseen on saattanut vaikuttaa se seikka, että Aimo Turunen on käsitellyt Pielisen Karjalan pohjoisosien ilmiöitä itäsavolaisia murteita esittävässä monografiassaan.

Joskin Kainuun murrealueen laajuus on aiheuttanut kielen tutkijalle aineistoa kerättäessä poikkeuksellisen paljon vaiannäköä, murteisto on ollut kiitollinen tutkittava eräässä suhteessa. Kielialue on

¹ Myös Pohjois-Karjalan ja Kainuun sanastossa saattaa havaita yhtäläisyyksiä, jotka viittaavat Oulujärven suuntaan.

nuori, ja sen syntyä voidaan seurata melko tarkkaan, kuten käy ilmi lis. Räisäsen työn ansiokkaasta johdannosta. Tosin jo 1500-luvun puolimaissa itäsuomalainen väestö on asuttanut Oulujärven seutua, mutta Itä-Kainuu (Kuhmo, Suomussalmi), vieläpä suurin osa Sotkamo on silloin ollut vailla kiinteätä asutusta. Sitä paitsi 1500-luvun lopun sotavuodet aiheuttivat suuren väestökadon. Täyssiinän rauhan jälkeen Kainuu asutettiin uudelleen aina itäosia myöten, ja jo 1600-luvun puolimaissa nykyasutuksen pääpiirteet olivat muotoutuneet. Asutuselementtien alkuperän kirjoittaja on pyrkinyt ratkaisemaan lähinnä asiakirjoissa tavattavien sukunimien avulla; keskeisinä ovat vuoden 1673 maakirjan isäntäluettelon nimet. Väestön perusaines tuolloin oli savolaista. Länneistä päin oli tullut joitakin sukuja; sen sijaan itäkarjalaiselementti näyttää olleen olematon. Tätä kuvaa kat-
taa Kainuun murteiden luonne.

Teoksen äännehistoriallinen materiaali on pääosiltaan kirjoittajan omaa. Ilmoituksensa mukaan hän on tehnyt tarkat äänneopilliset poiminnot 142 tunnin nauhoitemäärästä. Lisäksi hän on kyselymenetelmän avulla koonnut täydennys- ja tarkistusaineiksia. Materiaali jakautuu tassaisesti koko alueelle. Suurissa pitäjissä on ilmiöiden edustusta tarkkailtu kylä kylältä. Teoksen sanaluettelossa on lähes 3 200 hakusanaa. Kun kustakin sanasta saattaa olla tietoja jopa viideltätoista paikkakunnalta, on merkintöjä karkeasti arvioiden 20 000—30 000. Aincisto on myös leksikaalisesti ja syntaktisesti aitoa ja mielenkiintoista. Perusmateriaali, ts. kirjoittajan oma aines, on 1960-luvulta. Käytettävissä on ollut myös vuosisadan alkupuolella tallennettua paikallissanastoa. Etenkin on syytä mainita Lauri Lounelan arvokkaat kokoelmat, joita työssä on käytetty hyväksi. Menestyksekkäästi tekijä on hyödyntänyt myös Nimiarkiston paikannimikokoelmia, joita hän on itsekin runsaasti kartuttanut.

Vanhempaa kielenainesta on saatu

Suomen kansan vanhoista runoista, maakirjoista, kymmenysluetteloista ja kirjoista. Historiallista, 1700-luvun materiaalia olisi ollut löydettävissä lisää ns. Porthanin sanakirjan sotkamolaissanastosta, joka on kopioitu Sotkamon kappalaisen Samuel Bohmin sanaluettelosta (vuosilta 1763—1785) ja jossa on yli 400 sanaa. Tiettyä äänneilmiötä valaisevat esim. sellaiset Bohmin sanat kuin *näkysä* 'spissam, som räcker länge', *tuhonen* 'liten'; asianomaisia kohtia olisi voitu täydentää seuraavilla Bohmin sanatieidoilla: »käydä atimoilla» 'besöka sina släktingar' (vrt. Räisänen, mts. 87), »juohtaa» 'hämta bruden', »juohto-väki» l. »juohto-kansa» 'brudfölje' (vrt. s. 46), »lahkehet» 'länga byxor', »lehtari» 'wägwisare' (vrt. s. 38), »Ei se ole siihen myöspä» 'han är ej emot den saken', »Soreasta Sotkamoista» 'om Sotkamo socken' (s.v. sorkia; vrt. s. 310), »ei se sukeunnut» 'det tog ej lag', »valsain» 'hål uti wrängderna i en båt' (vrt. s. 305), »yret» l. »yrös» 'otålig' (vrt. s. 76—77) jne. Lähdettä on käytetty vain kerran (s. 258, alaviite).

Erikseen on mainittava vertailuainekista. Oulun läänin länsiosien murteiden äänneopilliset yksityiskohdat on tavoitettu äskettäin ilmestyneestä Matti Pääkösen monografiasta »Oulun seudun murteen äännehistoria I», jonka tutkimusalue saumoittuu lis. Räisäsen alueeseen. Samaten keski- ja peräpohjalaismurteista on käypiä kuvauksia, mutta tekijä on itsekin joutunut tekemään niistä havaintoja (mm. Pyhännästä, Piippolasta, Pulkkilasta, Kestilästä, Rovaniemeltä ja Sallasta). Eteläisistä savolaismurteista, jotka päätelmien kannalta ovat ratkaisevia, on ollut käytettävissä vain pari erikoistutkimusta, nimittäin Aimo Turusen itäsavolaismurteiden ja Kettusen Vermlannin savon äännehistoria. Etenkin Pohjois-Savo, mutta myös Keski-Suomi ja Etelä-Savo, on laajalti yksityiskohdiltaan tutkimatonta. Kirjoittaja on joutunut itse hankkimaan vertailumateriaalia niistä Pohjois-Savon pitäjistä, joihin Kainuun eteläkylät rajoittuvat.

Dispositioltaan lis. Räsäsän tutkimus ei noudattele siihen tapaan kuin monien aikaisempien murremonografioiden ja yleisteosten vokaaliesitykset Setälän käyttöön ottamaa kaavaa, jossa silmiinpistävintä on toisaalta ensimmäisen tavun, toisaalta jälkitavujen vokaali-ilmioiden erillinen kuvaus.² Vanha kaava erottaa yhteen kuuluvat asiat, joskin sen avulla helposti löytää eri ilmiöt. Lis. Räsänen on pyrkinyt kokoaviin lukuihin. Siten sekä ensimmäisen että toisen tavun labiaalistumistapaukset käsitellään samassa jaksossa, samoin ensimmäisen ja toisen tavun vokaaliyhtymät sekä jälkitavujen vokaaliyhtymät tarkastellaan jäljekkäisinä kapaleina. Yhteen kuuluvien ilmiöiden koaaminen on johtanut niinkin vapaaseen jäsentelyyn, että jokin vokaaliseikka, kuten *h:n* erottamien vokaalin assimiloituminen (*maihen* > *maihin*), käsitellään tekijän ilmoituksen mukaan vielä painamattomassa konsonanttien esityksessä. Ainoa ilmiöryhmä, joka on pidetty hajalla vanhaan tapaan, on alkuperäiset diftongit: pääpainollisen tavun pariääntiöt on erotettu painottoman ja sivupainollisen tavun diftongien esityksestä. — Positiivisena seikkana on lisäksi mainittava, että kirjoittajan jaottelu on yksityiskohdiltaan moniin varhempisiin vokaaliston kuvauksiin verraten kauttaaltaan monipuolisempi.

Tekijän itsenäinen ote kuvastuu ilahduttavan avartuneista menetelmistä ja tavoitteista. Meikäläisessä murretutkimuksessa ensimmäisiä kokeiluja äännesysteemeistä ovat s. 105—110 kuvioin havainnollistetut esitykset Kainuun murteiston

diftongijärjestelmistä, joita kirjoittaja osoittaa olevan neljä: taivalkoskelaisessa systeemissä on ensi tavussa 18, jälkitavuuissa 26, yhteensä 28 diftongia; vastaavat luvut yleiskainulaisessa ovat 18, 22 ja 22, sotkamolaisessa 18, 15 ja 20 sekä sä-räsäniemäläisessä 16, 18 ja 18. Uudenlaatuista ovat vokaaliyhtymiä käsitteleviin lukuihin (luvut 8 ja 9) liittyvät tiivistelmät, joissa sekvenssien kehitystendenssit kuvataan yhtenäisesti. Niistä paljastuu olennaiseksi se seikka, onko yhtymä ollut ummistuva vai väljenevä. Mutta muutkin tekijät, mm. homonymisyys ja sanalainautumat, ovat vaikuttaneet edustukseen. Erityisesti panee merkille vokaaliyhtymien käsittelyssä juuri fonotaksiin, foneemisekvenssien tarkasteluun, perustuvan pohdinnan. Se on johtanut pitkin matkaa kiintosiisiin päätelmiin, esim. s. 121—122 esitetyn *helemiä* 'heilimöidä' ja s. 157—158 tavattavan *kuolima* 'kudin, neule' (< *kujelma* < **kušelma*) -sanojen äänteellisen kehityksen selviämiseen. Näissä tapauksissa kirjoittaja on käyttänyt hyväksi myös leksikologista tarkastelua, heteronyymien l. aluesynonyymien käsittelyä (*helmäi* ~ *helmä* jne., toisaalta *rävästä* id.; *kujelma* ~ *kuelma*, *kuolima*, toisaalta *neüle* ~ *neule*). Saattaa myös kysyä, eivätkö sellaisetkin käsitellyt tapaukset kuin *susi* : *susen* (s. 156—157) ja *süsi* : *süsen* (s. 159—160) perustu samaan Kainuussa tuntemattomien sekvenssien (-*üje*-, -*ijje*-) vierokuntaan (Oulun seudulla *susi* : *sujen*, *süsi* : *süjen*). Ilmaukset *susi* ja *süsi* ovat Kainuussa ilmeisesti tulokkaita; itäsuomalaiset heteronyymit ovat *hukka* ja *hiili*. — Eräissä

² Vanhempien vokaaliesitysten kaava palautuu suoraanaisesti Heikki Ojansuun teokseen »Suomen lounaismurteiden äännehistoria. Vokaalioppi» (Helsinki 1901). Mutta eräistä tämän tutkimuksen viitteistä (esim. s. 54—55) käy ilmi, että Ojansuu oli kuunnellut Setälän luentoja suomen kielen vokaaliopista tai muuten tutustunut niihin. Ilmeisesti juuri ilmiöiden esittämisjärjestys, etenkin pääryhmitys (ensimmäisen tavun vokaalit, toisen ja seuraavien tavujen vokaalit jne.) pohjautuu Setälän luentojen dispoitioon, mistä Setälän vokaalihistorian painettujen sivujen otsikot antavat viitteen. Samaa on sanottava eräiden vokaali-ilmio-ryhmien valinnasta. Toisaalta on huomautettava siitä, että Ojansuun teoksen johdannosta (s. 15) voi saada toisenlaisen kuvan. Viitattuaan siihen, että Setälän Yhteis-suomalaisen äännehistorian ilmestynyt, konsonantteja käsittelevä osa on suorastaan epookkia tekevä suomalaisen kielentutkimuksen historiassa, Ojansuu lisää: » — — täytyy valittaa, ettei sen vokaalioppi vielä ole ilmestynyt, joten minulta tässä kohden on puuttunut se luja selkänaja, mikä konsonanttioissa on saatavana.»

luvuissa tekijä on voinut käyttää hyväksi yksinomaan perinteisiä tarkastelutapoja. Painottoman tavun alkuperäisen *i*-loppuisen diftongin edustusta käsiteltäessä probleemina on ollut lähinnä diftongin jälki-komponentin kadon ikääminen, mikä on suoritettu asiakirjamerkintöjen avulla. Kato olisi tapahtunut aikaisintaan 1600-luvulla, ehkä vasta 1700-luvun alkupuoliskolla (s. 311). Vrt. Samuel Bohm: *näkysä, tuhonen* 'pieni'. Tekijä ei ole käyttänyt jälkikomponentin kadon ikäämiseen puhtaista äänteellisiä kriteereitä, esim. myöhäsentyisten *i*-loppuisien diftongien muodostumista ja niihin liittyneiden konsonanttikatojen ajoitusta. On kuitenkin todennäköistä, että alkuperäisten *i*-loppuisien diftongien edustajana jo kantasavossa on ollut jälkikomponentiltaan yllähyt pariääntiö.

Äänneilmiöiden kerrostaminen on moitteetonta. Nykyisissä kainulaismurteisissa tekijä on voinut osoittaa savolaiskannan lisäksi joitakin harvoja karjalan kielen piirteitä, joita tavataan pääasiallisesti alueen itäosista, Kuhmosta ja Suomussalmen Vuokista (s. 19), mutta sitäkin enemmän läntisiä vaikutteita. Läntiset ilmiöt poikkeavat alueen eri osissa yksityiskohdiltaan ja määrältään huomattavastikin toisistaan. Tuntuvin pohjalaiskerrostuma on murteiston länsi- ja pohjoisryhmissä. Oman ryhmänsä muodostavat ne äänneilmiöt, jotka ovat syntyneet savolaisasutuksen tulon jälkeen murteen omista edellytyksistä. Murteistossa ei ole juuri nimeksikään sellaisia äänteellisiä piirteitä, joiden avulla voisi päätellä jotakin Kainuun asujamiston lähtöalueesta. Asiaseikat kirjoittajan mukaan viittaavat mahdollisuuteen, että Kainuun kantaväestö on saapunut suoraan Etelä-Savon muinaisista keskuksista (s. 14—15). Kielellisiä kriteerejä siitä hänellä on havaintojeni mukaan vain yksi, nimittäin heikon asteen tyyppi *koavan* 'kaadan', *koaveltin*, *koavella* 'kaadella' (Puolanka, Suomussalmi, Kuusamo ja Taivalkoski), joka tavataan laajalti eteläsavossa ja paikoitellen Päijät-Hämeessä (s. 173—174). Mutta toisaalle-

kaan viittaavia ilmiöitä ei ole. Kainulainen verbityyppi *lankijē ~ lankijō* liittyy nykyisin kyllä länsisavolaiseen edustukseen (Keski-Suomi, Etelä-Pohjanmaan järviolue, Reisjärvi, Haapajarvi); kyseessä lienee kuitenkin useimmista savolaismurteista väistynyt tyyppi, kuten kirjoittaja olettaa (s. 210). Samoin selittyneet pitkä-*ü*:llinen *vühti*-asu (ks. ed.). Vrt. myös s. 247. — Sen sijaan tekijä on voinut kielellisin perustein osoittaa, että Sotkamon asutus liittyy Pohjois- ja Keski-Savoon ja se on siten peräisin vasta 1600-luvulta, jolloin Pohjois-Savon asutus vasta on voinut olla ekspansiokeskuksena (s. 19, 15).

Teoksen yksityiskohdat antavat yleensä aihetta vain vähäisiin ja epäolennaisiin huomautuksiin. Olen tehnyt merkintöjä seuraaviin kohtiin.

S. 41—42 käsitellään hankalasti selitettävää pohjoissavolaista ensi tavussa tapahtunutta *ü* > *üi* -muutosta. Kainuussa *üi* esiintyy *ü*:n asemesta kuudessa sanassa (*küüttö, küüti, küünärä, pühkie, süini ja vüühti*); tavallisimmin näissä sanoissa on pitkä *ü*, Koillismaalla yksinomaisesti. Tarkastellessaan toisessa yhteydessä *vühti*-muotoa (s. 49—50) kirjoittaja mainitsee, että tämä äänneasu on ilmeisesti savolaista perua (läntistä äännekantaa edustaa paikoitellen murteistossa tavattava *vühti* t. *vühti*). Kantasavossa on kuitenkin ollut *vüühti* (vielä tämän vuosisadan alussa on Leppävirralta merkitty *vüühti*) kuten karjalassa. Leppävirtalainen tieto osoittaa muutoksen *vüühti* > *vühti* nuoreksi Etelä- ja Keski-Savossa. Sen sijaan länsisavolaisissa murteissa monoftongiutuminen näyttää tapahtuneen jo 1500-luvun loppupuolella (Nirvi, Virittäjä 1951 s. 421). Tuntuu myös siltä, että *üi*:n esiintyminen toisinaan muutamissa sanoissa *ü*:n asemesta selittyy parhaiten myöhäiseksi pohjoissavon ja/tai pohjoiskarjalan vaikutukseksi (vrt. myös Kettunen, SM III A kartta 153). S. 42 muutosta *ü* > *üi* valaistaessa viitataan pohjoisviron vastaavaan ilmiöön nimeämällä pari käsikirjalähdettä; olisi

ollut paikallaan käyttää hyväksi Paul Aristen teosta »Hiiu murrete häälikud», jossa s. 130—131 viron ilmiö liitetään laajaan muutosyhteyteen.

Kappaleessa »Vokaalien kestosta» (s. 43—57) esitetään perinpohjainen ja hyödyllinen inventaari sellaisista sanoista, joiden ensi tavun vokaalin kvantiteetti murteiston eri osissa vaihtelee; ilmiö selittyy vanhan itäisen pitkävokaalisen ja lännestä tunkeutuneen lyhytvokaalisen edustuksen vastakohtaisuudesta. Useimmiten törmäysalueilla äänneasut on tunnistettu samaksi, mutta joskus lienee erialueiset variantit tajuttu eri sanoiksi. Esim. s. 48 rinnastetut kuusamolaiset nominit *riehto* (*riehtoväli* 'seiväsväli') ja *rehto* 'rakennusjako' ovat merkitystensä takia kulkeutuneet erilleen. — Joskus toivoo tarkempaa leksikologista selvittelyä. S. 51 on esitetty äännevariantteina *kasku*, *koasku* (Hyr SuoS Kuhmo) ja harvinaisempi *koaska* 'kasku, juttu' (Hyr SuoS). Hyrynsalmen ja Suomussalmen *koaska* on lähinnä karjalasta (karj. *skaaska* < ven.); *kasku* lienee savolaisperäinen (vrt. Kiihtelysvaaran *kalkku* 'juttu'). Sen sijaan *koasku* selittyy törmäysalueella syntyneeksi kontaminoitumaksi (*kasku* + *koaska* = *koasku*; vrt. s. 52). S. 51 esitetty rinnastus *piiska* 'piiska' ja *piska*, joka tavataan vain nimistössä, vaatii motivoimista. — Kainuussa tunnetaan itämurteiden tapaan *kuunnella*-verbin vastineena lyhytvokaalinen *kuntele-*: *kunnella*; sen alue jatkuu karjalaan ja lyydiin. S. 54 tekijä katsoo pitkävokaalisen muodon alkuperäisemmäksi: »Vokaalin lyheneminen on keventänyt sanan soinnillista jaksoa.» Näin voidaan vaihtelu selittää, jos oletetaan esim. J. Mägistén tapaan, että *kuunnella* on syntynyt *kuulla*-verbin johdoksesta dissimilaation tietä (*kuuntele-* > *kuuntele-*; Virittäjä 1950 s. 269). Suomen kielen etymologinen sanakirja (Y. H. Toivonen) esittää kuitenkin verbit *kuunnella* ja *kuullella* (*kuuntele-*) eri pesyihin kuuluviksi: *kuunnella*-sanalla on moitteeton vastine vogulissa ja ostjakissa, *kuullella* olisi *kuulla*-verbin johdos. Tämän selityksen pohjalta näyttää siltä,

että lyhytvokaalinen on alkuperäinen ja pitkävokaalisen kvantiteetti on *kuulla*-verbin vaikutusta, kuten jo Setälä on esittänyt (Virittäjä 1928 s. 255).

Lukuun »Vokaalisoinnusta» (s. 60—70) on huolellisesti koottu sellainen murteiston sana-aines, jossa joko sanapesyeiden jäsenten kesken, esim. *elää*, *elake*, *elatus*, tai paikkakunnittain on etu- ja takavokaalien vaihtelua. Havainnoista mainittakoon, että nuorissa ruotsalaisissa lainoissa vokaalisointu on horjuvaa. Täsäkin kohden vaihtelu selittyy kahtaalta saadusta vaikutuksesta: toiset variantit ovat pohjalaismurteiden kannalla, toiset savolaismurteiden. Erilähtöisyys selittää myös venäläisperäisessä *sajju*-sanassa havaittavan vaihtelun (s. 66): Kuusamo, Ranua ja Sotkamo *säijju*, Suomussalmi, Ristijärvi, Taivalkoski ja Puolanka *säijjü*. Etuvokaalinen muoto liittyy Vian murteisiin, joissa *tsäijju*; takavokaalinen asu on yleissuomalainen.

S. 94—95 ensi tavun diftongien yhteydessä käsitellään sekä konjunktiona että adverbina käytettyä *ku(i)n*-partikkelia. Todetaan, että konjunktiona sana on säännöllisesti *i:tön*, adverbina aina diftongillinen. Olisi ollut paikallaan merkitä lausepaino esimerkkiaineistoon, koska sana adverbina päinvastoin kuin konjunktiona on säännöllisesti painollinen, mikä tietenkin on syynä vaihteluun.

Äänneopillisissa tutkimuksissa on viime aikoina tarkistettu vanhojen yleisesitysten levikkitietoja, etenkin kielikarttoja. Lis. Räisänen on joutunut puuttumaan Lauri Kettusen karttoihin (Suomen murteet III A), joiden tiedot kartaston tekovaiheessa olisi pitänyt tarkistaa. Esim. Kettusen kartta n:o 103, jossa kuvataan prees. mon. 3. persoonan muotojen murreedustusta (*antavat*, *antaat* jne.), muotoutuisi Räisänen aineksista Kainuun alueella olennaisesti toisenlaiseksi. Tyyppi *laskoot* tunnetaan kaikissa Oulujärven pohjoispuolisissa pitäjissä sekä Kuhmossa; Kettusella on merkintä vain Ristijärveltä ja Puolangalta (KaiMÄH I s. 74). Varauksen sen sijaan haluaisin tehdä Kettusen

kartan n:o 77 tarkistukseen. Kyseessä on *vuosi*-sanan genetiivimuotojen (*vuon*, *vujen*, *vuojen*) karttakuvaus. Räisäsen mukaan Kettusen kartta on etenkin Koillismaan osalta »pahasti virheellinen». Kettusen kartta esittää *vuon*-asun kuuluvan Kainuun itäosien ja koko Koillismaan alueelle aina Ranuaa ja Posiota myöten. Räisänen on todennut *vuon*-genetiivin Koillismaalta vain Pudasjärveltä ja Kuusamosta, joissa niissäkin sen käyttöfrekvenssi on varsin pieni; yleisin on muoto *vujen* (s. 175). Voi kuitenkin ajatella, että pohjoissavolaiskainulainen *vuon* on Koillismaalta verratun myöhään väistynyt Kemijoen varrelta tunkeutuneen *vujen*-asun tieltä. On otaksuttavissa, että vielä 1920-luvulla, Kettusen kerätessä aineksia, *vuon* on ollut huomattavan yleinen silloisella vanhalla polvella.

Alaviiteissä s. 133—134 selitetään kainulaiset adverbit *toimestän* ~ *toimastän* 'tosiaan, todella' mielestäni turhaan oletetusta *toima*-kannasta. Todennäköisesti niiden pohjalla on *tosi* : *todēn* -nominin komparatiivi.

Esimerkkiaineiston yksityiskohtaisempi ja laaja-alueisempi murremaantieteellinen tarkastelu olisi ollut tarpeen s. 272—273 käsiteltyjen *-io*, *-iö* -loppuisten nominien esittelyssä. Suurimmassa osassa Kainuuta on vallalla tavarajainen tyyppi *lapijo* ~ *lapijo*, johon liittyy Taivalkoskella ja osassa Posiota tavattava supistumadiftongillinen *kallio*-tyyppi. Sen sijaan Kainuun itälaidalla Kuhmosta Kuusamoon kuulee asuja *lappie* ja *kallie*, jotka eivät kuitenkaan ole yksinomaisia (Suomussalmi: *veäkie* ~ *veäkijö* pn., *pantiet* ~ *pantijo*; Kuusamo: *pälapiot* ~ *lappiekäsämoo puhhū* vanhaa Kuusamon murretta). Tekijä näyttää ajatelleen paikallista assimilaatiota (*kallio* > *kallie*). Ks. myös s. 280. Edustusta hänen mukaansa ei voi selittää viittaamalla karjalaan, jossa tavataan tyyppi *kallivo*, *kammivo*, karP:ssa suomalaisperäiseksi selitettyä tyyppiä *hourijo*, *raiskijo* (s. 273). Voidaan kuitenkin todeta, että karjalassa on *lapie* ~ *labia*, *kapie* ~ *kabia* 'kavio', *huasja* 'haasia' (Ojansuu, KAÄH s. 77). Mutta

niihin ei suoraan tarvitse turvautua. Myös savolaismurteissa on vanhastaan ollut sama kanta: vrt. Vermlanti: *kavia* 'kavio', *lapia* 'lapio'; Kiihtelysvaara: *lappi*, *lappillinen*, *huašši*, -n, *huasjõillen*, (Turunen, ISMÄH s. 102) *käppi*; Rantasalmi v. 1561: Kawija oijan. Kainuussa on varhemmin ollut *-ia*, *-iä* -loppuisten ja *-io*, *-iö* -loppuisten nominien jakautuminen samanlainen kuin varhaisavossa. Toisaalta on ilmeistä, että *-io*, *-iö* -loppuista edustusta on kulkeutunut lännestä (Oulun seudulla esim. *lapio*, *kavio*, Pääkkönen, OSMÄH 1 s. 215). Näin ollen Itä-Kainuun pitäjien eräät *ie*-loppuiset tapaukset voidaan selittää vanhaksi savolaiskannaksi. Sanan *hoasie* tekijä onkin toisaalta esittänyt oikeassa, *-ia*, *-iä* -loppuisten ryhmässä s. 240. — Kuten sanottu, tässä selvitelyssä olisi ollut paikallaan yksityisten sanojen kielimaantieteellinen tarkastelu. Vast sellaisen avulla saatetaan eliminoida mieleen johtunut ajatus, että Kainuun nykyiset johtosuhteet juontuvat Oulun seudun murteen ja vanhan savolaiskannan törmäyksestä.

S. 303 superlatiivimuoto *huononta* on joutunut karitiivadjektiivien ryhmään.

Painottoman tavun *-io*-loppuisen diftongin edustuksen kuvauksessa on *-oitta-*, *-aida-*, *-aise-*, *-itse-* ja *-ista-* verbien ja niiden johdosten osalta (s. 306) tyydytty kaikkiaan vain puolen sivun mittaiseen esittelyyn. Ainoa kohta, johon toivoo lisämateriaalia.

S. 308 parissakin kohden tavattava *hassajänen* ~ *hassajas* -sana on jäänyt selityksestä.

S. 315 luvun alussa oleva sanonta on harhauttava: »Kainuun ja Koillismaan murteissa ovat loppuvokaalit säilyneet paremmin kuin missään muussa murteisossamme.» Säilyminen loppu-*i:n* osalta, jota lähinnä tarkoitetaan, on vain näennäistä, ei historiallista, kuten tekijän esityksestä käy vakuuttavasti ilmi.

Yleisvaikutelmani lis. Räisäsen teoksesta on erittäin positiivinen. Työ merkitsee paikallismurteidemme tutkimusten

sarjassa epäilemättä olennaista askelta eteenpäin vuosikymmeniä hallinneesta jäykästä historiallisesta kaavasta. Vereksin menetelmin, erityisesti panee merkille myös ilmiöiden kokonaisnäkemykseen pyrkiytyvän pohdinnan, on saavutettu tuloksia, joilla on käyttöä usein yleiskielitieteessäkin. Tutkijan hankkima laaja, pääasiallisesti omakohtainen materiaali osoittaa kouliutunutta ja synnynnäisen valpasta kielellistä havaintokykyä. Tekijän avuihin kuuluu myös huolellisesti harjittu ja selkeä esitys. Lis. Räisäsen murremonografiasaavutukselle rohkenee toivoa pikaista jatkoa.

R. E. Nirvi